

Aleksandra Gojkov-Rajić¹

Učiteljski fakultet

Beograd

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.203-231

Originalan naučni rad

VRŠAČKA POZORIŠNA SCENA – MAGNET ZA VRŠAČKU KULTURNU ELITU

Rezime: Pozorišne predstave su u 19. veku puno više privlačile publiku nego što je to danas slučaj. One su posebno zanimljive bile obrazovanom sloju, koji ne samo da ih je redovno posećivao, nego je smatrao svojom obavezom da se na tom polju angažuje, pomažući njihovu realizaciju finansijski i organizaciono, ali i uključujući se direktno u njihovo izvođenje i stvarajući nove pozorišne komade. Na ovakve delove se nailazi u biografijama mnogih tadašnjih uspešnih i poznatih autora. Slična je situacija bila i u Vršcu u kome su se zainteresovani građani okupljali oko putujućih pozorišnih trupa nastupajući, čak, ponekad sa njima i pišući komade koje su ove trupe izvodile. Iz ovakvog interesovanja nastalo je takozvano Diletantsko pozorišno društvo sastavljeno od Vrščana volontera koji su u zimskim mesecima izvodili pozorišne predstave i iz koga je kasnije izraslo vršačko Gradsko pozorište sa Karl Ceom na čelu. Neki od vršačkih autora želeli su da ostanu anonimni, te im se danas gubi trag, ali su neki, kao pomenuti Karl Ce i Franc Eling, ostavili veliki broj dela za sobom.

Ključne reči: vršačka pozorišna scena, vršačko Gradsko pozorište, Karl Ce, Franc Eling.

U Vršcu se kao ekonomski prilično razvijenom gradu u drugoj polovini 18. i u 19. veka razvijao i dosta raznovrstan kulturni život. Pored priredbi i koncerata pevačkih društava, karnevala i balova, glavnu rasonodu Vrščanima su pružale predstave putujućih pozorišnih družina, koje su se, iz godine u godinu, uglavnom u toku letnjih meseci, smenjivale na sceni „Arene“ u Gradskom parku ili u sali neke od lokalnih gostionica. Koliko je ova umetnost u Vršcu bila popularna, pokazuje činjenica da su se iz redova elite veoma rano počele formirati takozvane diletantske pozorišne družine na jezicima gotovo svih narodnosti koje su u gradu živele, koje su svojim predstavama ispunjavale prostor između profesionalnih putujućih pozorišnih trupa. O omiljenosti pozorišta u elitnim vršačkim krugovima svakako svedoči i angažovanje njihovih članova u organizovanju pozorišnog života u Gradu i pružanje različitih oblika podrške, kao i priključivanje i nastupanje nekih njenih članova sa pozorišnim trupama i pisanje pozorišnih komada.

¹ svskatedrasi@hemo.net

Do 1770. godine nema pouzdanih podataka o pozorišnim događanjima u Vršcu, ali se zbog njegovog položaja (blizina Temišvara) i razvijenosti nameće pretpostavka da ih je, verovatno, bilo. O zabavama i balovima prve pouzdane vesti dobijamo od Hajnriha Gotfrida fon Bretšnajdera [Heinrich Gottfried von Bretschneider]. On 14. marta 1777. godine piše čuvenom knjižaru Nikolaju u Berlin: “Ovde u Vršcu ima koncerata i balova, a u Temišvaru pozorišnih igara.”, što uz Milekerovo podsećanje na činjenicu da je Vršac u to vreme bio politički i kulturni centar okruga, koji je privlačio sve više ljudi, govori u prilog hipotezi A. Ujesa² da je bar po neka pozorišna družina morala da svrati u grad.

Godine 1773. se, po naredbi carice Marije Terezije, svilara iz Temišvara premešta u Vršac i ubrzo postaje prva svilara u carevini. Iste godine grad je obišao i Josip II, sin Marije Terezije. U ovom periodu pojavljuju se i prve pozorišne družine u Vršcu. Godine 1777. Vršac je već imao 700 kuća i bio je najnaseljenije mesto u Banatu³; imao je, takođe, i sve potrebne uslove da prihvati i izdržava putujuće pozorišne družine.

Godine 1797. opština grada Vršca otkupljuje park i proglašava ga javnim objektom. Ova činjenica je za nas zanimljiva jer je u parku postojala “Arena” kako se popularno nazivala letnja pozornica pod vedrim nebom. Već 1803. godine pominju se Gradski park, šetalište i “Arena”. Na osnovu ovih podataka, A. Ujes zaključuje da je “Arena” u Vršcu bila jedan od prvih objekata te vrste u Banatu.⁴

Godine 1804. Vršac je proglašen za Privilegovani komunitet, a 1809. dobija tržišne i vašarske privilegije, te postaje značajno stecište trgovine, zanatstva i poljoprivrede. Jedan od najznačajnijih datuma u istoriji grada je 9. oktobar 1817. godine kada ga je car Franc I proglasio za Slobodni kraljevski grad i na taj način značajno potpomogao njegov ekonomski, urbani, politički, a time i kulturni razvoj.

Za period od 1778. do 1848. godine nema nikakvih autentičnih podataka niti dokaza o pozorišnim zbivanjima u gradu, jer je za vreme Drugog svetskog rata jedan deo arhive magistrata uništen, a drugi zagubljen (nemačke trupe su ga, povlačeći se, ponele sa sobom). No, na osnovu podataka iz drugih mesta (Novi Sad, Pančevo,

² Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980.

³ Mileker, Srećko: Kratka istorija Vršca, Vršac, 1935, str. 19.

⁴ Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.

Apatin, Sombor, Zemun, Subotica i dr.), odnosno konkretnih izjava putujućih trupa da dolaze iz Vršca smatra se da ih je, svakako, bilo.⁵ Na primer, 1836. je direktor nemačke pozorišne družine Fridrih Goldhajm [Friedrich Goldheim] iz Vršca došao u Novi Sad i tamo sa svojom trupom priređivao predstave.⁶ Takođe se zna da je 1842. godine gradski poslastičar i licider, Franc Ritinger [Franz Rittinger], u Gradskom parku podigao "Arenu", što, opet, govori u prilog hipotezi da je pozorišnih zbivanja, svakako bilo, iako se danas, nažalost, o njima ništa više ne može bliže utvrditi. 1847. godine Akcionarsko društvo je izgradilo hotel "Konkordija", s velikom salom na spratu, za koncerte i pozorišne predstave.

Kao prvi dokaz pozorišne umetnosti u Vršcu uzima se plakat otkriven 1860. godine za vreme građevinskih radova u arhivi vršačke rimokatoličke crkve, za koji se smatra da datira negde između 1760. i 1770. godine. Sadržaj plakata je sledeći:

"M. G. B. (Mit gnädiger Bewilligung?). Werden wir heute die Ehre haben ein Anderessticke in 4 auszige auf zufiehren under den deitl Genannt Hertmann und atama lefikuss, der seine sells den Hollischen Geistern verkauft und auf Ewig einbrant der Höllen hat abgeben.

Da bei sich der käsberll alsz bedientte und meier wierst ein fintten.

Zum Beschluasz.

Ein löcherliches nachsbill dazu sie hoflich ein gelatten sein.

Der schaublatz und anfang ist bekannt."⁷

Na osnovu ovih podataka, Alojz Ujes smatra da je reč o pozorišnoj družini najnižeg ranga, koja igra komade sa fabulom namenjenom pučkom teatru, te to smatra dalekim odjekom bečkog pučkog teatra s periferije grada koji u naše krajeve stiže sa zakašnjenjem od nekoliko decenija.⁸

Prva pozorišna zbivanja u gradu vezana su za nemačko pozorište, nemačku dramu i nemački jezik, no u ovom periodu i ostale nacije koje u gradu žive počinju da razvijaju sopstvena pozorišna

⁵ Grupa autora: Narodno pozorište "Sterija" u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.

⁶ Kolaković, dr Vasilija: Pozorišni život Zemuna u XIX veku. Kroz dokumenta zemunskog magistrata 1800-1875, Godišnjak grada Beograda, knjiga XVIII, Beograd, 1971.

⁷ Milleker, Felix: Geschichte der kön. Freistadt Werschetz, Budapest, 1886, st. 178-179.

⁸ Grupa autora: Narodno pozorište "Sterija" u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.

društva i sopstveni pozorišni život. Godine 1844. je, na primer, osnovano “Srpsko diletantsko pozorišno društvo” koje je početkom marta 1844. godine prikazalo Sterijinu tragediju *Miloš Obilić, junačko pozorište u pet dejstviya*. Prihod od ove predstave upućen je Matici Srpskoj. Opisujući pozorišni život u Vršcu u ovom periodu, A. Ujes kaže: “[...] gde je višenacionalna, višereligijska i mnogojezična struktura stanovništva – živeći prividno samostalno a, u stvari, duboko i višestruko zavisna od svoje matice –izgrađivala svoje vlastito, specifično kulturno biće koje i danas čini jedinstven mozaik raznorodnih, neujednačenih i u diskontinuitetu formiranih institucija i vrednosti[...].”⁹ Isti autor dalje objašnjava: “Pozorište je ovde dosta često, imalo karakter primenjene umetnosti, čija je osnovna funkcija bila da budi, održava i razvija nacionalnu svest, jezik i klasnu svest, koja je u pozorištima provincija bila daleko vidljivija nego u blizini dvora.”¹⁰ Da bi zaključio “U ovom periodu su se formirala i jasno izrazila tri segmenta vojvođanske pozorišne kulture: nemački, srpski i mađarski. Svaki je izražavao posebne ciljeve grupacije kojoj je pripadao. Pozorišne družine su bile instrumenti društvenih i političkih stremljenja i igara [...]. Sve se ovo, na poseban i složen način, odigravalo i u Vršcu, čas u blažoj, čas u oštrijoj formi. Primeri prisnije saradnje su veoma retki i, ukoliko ih ima, oni odudaraju od zvaničnih stavova i normi.”¹¹ Iz ovoga postaje jasno koliko je izučavanje pozorišta u Vojvodini, a time i u Vršcu, kompleksno i višeslojno pitanje “jer je svaki deo, svaka grupacija, iako uklopljena u opšti život zajednice, ipak živela svoj poseban život koji se uglavnom hranio iz krvotoka svoje matice.”¹²

Istim pitanjem se u svojoj studiji bavi i Horst Fasel i konstatuje da nemačko pozorište u višenacionalnoj Transilvaniji i Banatu nije moglo da ima status monopola, već je moralo da se dokaže pored susedskih pozorišta.¹³

⁹Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.189.

¹⁰ ibid., str. 193.

¹¹ Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.201.

¹² Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str. 193.

¹³ Horst Fassel: Bühnen-Welten vom 18-20. Jahrhundert. Deutsches Theater in den Provinzen des heutigen Rumänien, Presa Universitara Clujeana, Cluj Napoca, 2007, str.13.

Godine 1844. se već pomenuti Fridrih Goldhajm ponovo iz Vršca javlja zemunskom magistratu tražeći dozvolu za prikazivanje predstava. A iz 1845. godine potiče i najstariji sačuvani pisani plakat. Plakat je nečitko, nevešto pisan rukom, goticom, na gruboj hartiji, a najavljuje predstavu za 28. decembar, na kojoj će biti izvedeni: *Die Verwirrte Anoncen*, *Allerlei in 1. Akt* i *Der geprellte Müller, grosse Pantomime in 1. Akt*, s pevanjem i koja će se održati u Štencerovoj [Stenzer] sali.¹⁴

Putujuće pozorišne družine koje su u Vršcu sa različitim uspehom izvodile prve predstave, često bile upućene na pomoć lokalne inteligencije da bi ekonomski mogle da prebrode sezonu. U tu svrhu se iz redova „prvih građana“ osnovani komiteti obe nacije (srpske i nemačke) sa svrhom da pomažu putujućim pozorišnim trupama, koji su se bavili prodajom pretplatnih karata, slanjem pozivnica, kao i pisanjem najava i kritika u lokalnoj štampi.¹⁵

Pozorište, u ono vreme jedna od retkih prilika da se vršačka inteligencija zabavi i zadovolji svoje kulturne potrebe, magično je privlačilo njene članove, među kojima su postojali i posebni zaljubljenici u ovu umetnost, koji trupama nisu pružali samo ekonomsku i tehničku podršku, već su se i direktno uključivali u njihov rad, pa i nastupali na sceni. Tu pre svega treba pomenuti entuzijastu Karl Cea, koji je sa glumačkom družinom Alojza Rauha u predstavi od 20. augusta 1859. godine, na kojoj je izveden Šekspirov *Mletački trgovac* glumio ulogu Šajloka.¹⁶ Na pozorišnim plakatima grada Ce se ponovo sreće 1860. godine, kada se 29. jula sa Zenclovom družinom na sceni pojavljuje u ulozi Otela. Za ovaj period postoje podaci samo o ova dva Ceova pojavljivanja na sceni, ali nije isključeno da je on nastupao još koji put, budući da se zna da je nastavio da pomno prati pozorišni život u gradu i da saraduje sa gostujućim trupama, pa je tako pozorišna trupa direktora Remaja 30. augusta 1862. godine izvela njegovu tragediju *Nero der Tyran*, oder: *Die letzten Claudier*.¹⁷

Naredne godine (1863) osnovano je pomenuto pozorišno diletantsko društvo [Theater-Dilettanten-Gesellschaft] kome se odmah priključio i Karl Ce i veoma aktivno uzeo učešće u radu ovog društva. Ce je puno doprinomio organizaciji predstava diletantskog društva, a u komentarima lokalnog lista se njegovo ime pominje već od prve

¹⁴ Grupa autora: Narodno pozorište “Sterija” u Vršcu od 1945. do 1975. godine, s osvrtom na razvoj pozorišne kulture Vršca od njenih početaka do 1944. godine, Novi Sad – Vršac, 1980, str.201.

¹⁵ Werschetter Gebirgsbote Nr. 33 od 17. augusta 1862, Vršac, 1862, bez strane.

¹⁶ Zbirka pozorišnih plakata Narodnog muzeja u Vršcu

¹⁷ Werschetter Gebirgsbote Nr. 36 od 30. augusta 1862, Vršac, 1862, bez strane

predstave za koju je najpre sastavio prolog, zatim se pojavio kao pevač i «bravurozno» izveo *Das Porterlied* iz opere *Marta* i na kraju nastupio u ulozi uvređenog supruga u komediji [Lustspiel] *Die eifersüchtige Frau*.¹⁸

Povodom završetka sezone, 1863. godine, diletanti su posle predstave predstavili i posebne oproštajne reči, kao čiji se autor pominje gospodin K. Z.¹⁹ Iza ovih inicijala, verovatno, se krije Karl Ce, koji je sastavio i prolog za prvu njihovu predstavu, ali je u međuvremenu referent *Werschetzer Gebirgsbote*-a odlučio da diletante u svojim izveštajima ne pominje punim imenom, već samo inicijalima.

I u toku naredne godine Karl Ce je aktivno učestvovao u radu Diletantskog pozorišnog društva, koje je ove godine izvelo i jednu njegovu komediju. Reč je o komediji [Lustspiel] u jednom činu pod naslovom *Ein Glas Bier*. Predstava je dobila povoljne kritike, ali se iz komentara ne vidi ko je u njoj učestvovao, te se ne može ni utvrditi da li je autor ovde bio i izvođač.²⁰

Naredne godine (1865) Karl Ce, koji se u ovom društvu, kako Mileker²¹ kaže, našao u svom elementu i postao njegova «duša», pobrinuo se da mu pruži i odgovarajući prostor za izvođenje predstava, te je u tu svrhu od svojih sredstava preuredio neke prostorije u dvorištu porodične kuće. Tim povodom *Werschetzer Gebirgsbote* donosi sledeći komentar:

« [...] Wenn wir schon in Anbetracht der mit diesem Unternehmen verbundenen Opfer allen ehwerthen Mitgliedern des Vereins die wärmste Anerkennung für ihre Bereitwilligkeit in 'Vorhinein auszusprechen uns angenehm verpflichtet fühlen, so macht sich das Vereinsmitglied Herr K. Zeh überdies auch noch des Dankes unserer kunstfreundlichen Publikums in nicht geringem Maße verdient, da dieser intelligente, für die Kunst höchst begeisterte junge Mann aus eigenem Antriebe und aus eigenen Mitteln auf seinem Hausgebiete ein dem Zwecke und den Umständen vollkommen entsprechendes Theater eingerichtet hat, mit welchem gleichzeitig dem oft gefühlten Mangel an geeigneten Räumlichkeiten zur Aufführung von Schaustücken abgeholfen sein wird [...]»²²

Da je Karl Ce aktivno i glumio, svedoči komentar u istom listu u kome stoji da je Karl Ce, koji ne samo da izvanredno glumi, već se sjajnim delima dokazao i kao pisac, Vrščane je posebno zadužio

¹⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 40. od 4. oktobra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

¹⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 46. od 15. novembra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

²⁰ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 48 od 27. novembra 1864, Vršac, 1864., bez strane

²¹ Felix Mileker: Karl Zeh. Sein Leben und sein dichterisches und künstlerisches Streben, Banater Bücherei X. Druck und Verlag der Art. Anstalt I. E. Kirchner's Witwe, Wrschatz, 1923, str. 6.

²² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 51 od 17. Decembra 1865, Vršac, 1865, bez strane.

opremanjem svog malog «kućnog pozorišta», za koje se referent nada da će biti povod i podsticaj za osnivanje pravog gradskog pozorišta u Vršcu.²³

Prateći nastupe lokalnih Diletanata u toku 1866. godine nailazi se često na pominjanje uspešne glume gospodina Z., a na nekim mestima se Karl Ce, čak, pominje i punim imenom i prezimenom, kao u vezi sa izvođenjem Dicove dramske malenkosti pod naslovom *Dunkle Wolken*, koju su 22. marta 1866, prema *Werschetzer Gebirgsbote*-u, besprekorno izveli gospođica Ce i gospodin Karl Ce.²⁴ Karl Ce je za ovo veče, koje je organizovano u saradnji sa Muškim pevačkim društvom, sastavio i prolog u kome se osvrnuo na značaj te svečane večeri organizovane povodom nabavke zastave Muškog pevačkog društva, čiji je on, takođe, bio član.

U toku ove godine Karl Ce se ponovo pojavio u ulozi pisca, odnosno sastavio je tekst za operetu *Die Geisterschlucht* za koju je muziku napisao Maks Daum i koja je po prvi put izvedena na Uskršnji ponedeljak 1866. Na ovoj premijeri, povodom koje su Diletanti u štampi dobili izuzetne pohvale, Karl Ce je učestvovao u ulozi Don Maciasa i svojim zvučnim baritonom oduševio publiku kako na muzičkom tako i na polju glume.²⁵ Iz istog komentara, u kome se pominje da je Karl Ce osmislio i scenu i kostime, može se zaključiti o koliko svestranoj ličnosti se radilo.

Ova Ceova i Daumova opereta doživela je još jedno izvođenje 8. aprila iste godine, a u štampi se tim povodom posebno ističe Ceova glumačka rutina i talenat, koje stalno dokazuje igrajući sa Diletantskim društvom.²⁶

Karl Ce je i u toku sledeće godine bio aktivan učesnik svih zbivanja koje je organizovalo Diletantsko društvo. Već na dočeku 1867. godine izvedeno je još jedno njegovo delo, odnosno opereta za koju je on napisao tekst. Kada je o ovoj opereti reč, nailazi se na različite naslove. Na rukopisu u Ceovoj zaostavštini stoji naslov *Die Chineser*²⁷, a u štampi²⁸ se komad jednom naziva *Chinesische Operette*, a kasnije opet *Die Chineser*. I za ovu operetu, odnosno šalu,

²³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 53 od 31. decembra 1865, Vršac, 1865, bez strane.

²⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 12 od 25. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane.

²⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 14. od 8. aprila 1866, Vršac, 1866, bez strane.

²⁶ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 15. od 15. aprila 1866, Vršac, 1866, bez strane.

²⁷ Zaostavština Karla Ce, Narodni muzej u Vršcu

²⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 6. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane.

kako je naziva Feliks Mileker, muziku je napisao horovođa Maks Daum.²⁹

Ce se i u narednim nastupima posebno isticao, te se u *Werschetzer Gebirgsbote*-u nailazi na pohvale njegovoj glumi. Tako se, na primer, posebno istakao u ulozi prirodnjaka u komadu *Wie man Landluft genießt*³⁰, kao i u ulozi Gutemberga u istoimenom komadu, koga je predstavio dostojno i rutinirano.³¹ Povodom izvođenja komada *Der Gutsherr von Rafnitz*, u kome je Ce glumio jednu od glavnih uloga, kritičar smatra da umešnost aktera prevazilazi ono što bi se moglo nazvati «diletantizmom», pri čemu se ovaj termin ne sme shvatiti u pomalo pogrdnom značenju koje danas najčešće podrazumeva, već se, jednostavno, odnosi na izvođenje onih koji u toj oblasti nisu profesionalci.³² U februaru ove godine ponovo je izvedena njegova komična opereta *Die Chineser*, a Ce se kao izvođač te večeri pojavio u tragediji [Trauerspiel] *Die Sühne* i izvanredno odglumio ulogu Konrada.³³

Diletanti su i u toku naredne dve godine nastavili sa izvođenjem predstava u Ceovom pozorištu u kojima je, verovatno, i dalje učestvovao i sam Ce, ali se u štampi ne nailazi na njegovo ime, jer se kritičar trudi da u predstavama Diletanata nikoga ne ističe imenom ni u pozitivnom, ni u negativnom kontekstu, jer smatra da se kod onih koji nisu profesionalci na tom polju treba držati «zlatne sredine».³⁴

Iako nema podataka o Ceovom pojavljivanju na pozornici, u toku 1868. je u Vršcu izvedeno još jedno njegovo delo. Družina direktora Otepa je kao korisnicu direktorke Otep izvela Ceovu dramu [dramatisches Schauspiel] *Walda*, oder: *Die Stürme des Herzens*. Komad, koji kritičar *Werschetzer Gebirgsbote*-a naziva interesantnom novinom, doživeo je slab uspeh, jer se njegovo izvođenje poklopilo sa odlaskom deseterice strelaca za Beč, koje je veliki broj Vrščana ispratio na železničku stanicu. Nema bližih informacija o tome kako je ovaj komad izveden i kakvo je samo delo, budući da ni kritičar nije prisustvovao predstavi.³⁵ Ovo izvođenje Ceovog dela od strane jedne putujuće pozorišne družine govori da je on nastavio da prati sva

²⁹ Felix Mileker: Karl Zeh. Sein Leben und sein dichterisches und künstlerisches Streben, Banater Bücherei X. Druck und Verlag der Art. Anstalt I. E. Kirchner's Witwe, Wrschatz, 1923, str. 17.

³⁰ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 2 od 13. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane.

³¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 3 od 20. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane.

³² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 5 od 3. februara 1867, Vršac, 1867, bez strane.

³³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 6 od 10. februara 1867, Vršac, 1867, bez strane.

³⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 11 od 15. marta 1868, Vršac, 1868, bez strane.

³⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 30 od 26. jula 1868, Vršac, 1868, bez strane.

pozorišna zbivanja u gradu i da uspostavlja kontakte sa pozorišnim drušinama pomažući im i pokušavajući da prezentuje svoje komade. Pomenuti komad je u proleće 1873. godine u Gradskom pozorištu doživeo još jedno izvođenje.

Povodom dočeka nove 1870. godine Muško pevačko društvo je isključivo za muški deo stanovništva organizovalo zabavu, a Karl Ce je veče otvorio humoristično-satiričnim prologom koji je sastavio za tu priliku. Veliki deo večeri ispunila je premijera Ceove *Große unsinnige Tragödie Judith und Holofernes, mit Mord und Todtschlag, Ballet, elektrischem Licht und mit neuem Costüm aus dem dreizehnten Jahrhundert als noch mehr Moral unter den Menschen war*. U prvom, inače i najuspelijem, činu pod naslovom *Die Belagerung von Bethulien* je u satiričnom svetlu prikazano stanje u Vršcu. Kritičar lokalnog nedeljnika izveštava: «Vrcavi humor je postao po pločniku sa rupama, naletao je na neosvetljene ulične svetiljke i najiskrenije je prevarantski učestvovao u našim gradskim odnosima, zauzevši se najtoplije za naše još uvek nerešeno pitanje pašnjaka.»³⁶ Drugi čin ove jezovite tragedije Ce je nazvao *Der Traum des Holofernes*. To je, zapravo, bio balet, odnosno dobro smišljena šala, koja je naišla na izuzetno dobar prijem kod publike, budući da su inače veoma muževni akteri u ženskim baletskim kostimima izvodili razne vratolomne figure. O trećem činu ovog dela kritičar nije želeo da govori. Spomenuo je samo toliko da mu se učinio suviše slobodnim, čak i za najslobodniju mušku publiku. Premijera i samo delo je, inače, dobilo prilično dobre kritike.³⁷

U toku ove godine Karl Ce se ozbiljno pripremao za otvaranje svog Gradskog pozorišta, koje je u toku jeseni i zaživelo. Ni posle propadanja ove ideje Ce se nije okrenuo od ove umetnosti, već je nastavio da piše komade i pokušava da ih plasira u nekom većem gradu. Nakon što je njegov pokušaj da Vršcu pruži stalno gradsko pozorište propao, pozorišni život u gradu se nastavio na način kao i pre otvaranja vršačkog Gradskog pozorišta. U Grad su dolazile putujuće pozorišne trupe, neko vreme u njemu nastupale, a zatim odlazile, tražeći novu publiku. Da bi se popunila praznina između ovih nastupa, zaljubljenici u pozorište nastavili su da se angažuju na tom polju i udružili se u takozvani Pozorišni diletantski klub [Theater Dilettanten Club], čiji je aktivni saradnik bio i Karl Ce.³⁸

Pri posmatranju Karla Ce iz ugla njegovog angažovanja na vršačkoj pozorišnoj sceni veoma važno mesto zauzima Pozorišno diletantsko društvo [Theater-Dilletanten-Gesellschaft], koje je 1864.

³⁶ Werschetzer Gebirgsbote No. 2 od 9. januara 1870.

³⁷ Ibid.

³⁸ Zaostavština Karla Ce, Narodni muzej u Vršcu.

godine izraslo iz Muškog Pevačkog društva. Ovo diletantsko pozorište je svoj zadatak shvatalo veoma ozbiljno i igralo repertoar na prilično visokom nivou, sa sezonama podeljenim u pretplatne cikluse. Ovde se Karl Ce obreo u svom elementu i od početka bio «duša» Društva. On je, takođe, bio taj koji se pobrinuo da Društvu pruži stalni, odgovarajući prostor za predstave, koji je za svaku sezonu usavršavao, sve dok u njemu konačno nije otvorio prvo stalno pozorište u Vršcu, takozvano Gradsko pozorište. Može se, dakle, zaključiti da pomenuto Pozorišno diletantsko društvo predstavlja početak priče o vršačkom Gradskom pozorištu u kojoj je Karl Ce igrao jednu od glavnih uloga.

Već pomenuto Pevačko društvo je iz različitih razloga značajno za razvoj kulture grada. Ne samo da je iz njega izraslo Diletantsko glumačko društvo, u njemu je Karl Ce upoznao novog horovođu, Ludviga Gotova [Ludwig Gothow], svog budućeg saradnika.

Ludvig Gotov, kasnije Gotov-Grineke je augusta 1868. godine u Vršac došao kao dirigent orkestra Otepove glumačke družine i tu se zadržao nekoliko godina.³⁹ On je bio izvanredan dirigent i kompozitor, zapravo čovek baš onakav kakav je Ceu bio potreban da ostvari svoj san o stalnom pozorištu. Nakon što je ideja o vršačkom Gradskom pozorištu, posle četiri sezone, propala, Gotov je nastavio svoj put. Između ostalog, iznajmio je pozorište na Aleksanderplacu u Berlinu⁴⁰, da bi na kraju bio vlasnik i upravnik jedne škole operete u Beču, gde je 1921. godine u 76. godini života i umro. Gotov je bio i kompozitor. Još u Vršcu je komponovao nekoliko komada, a kasnije je pisao muziku za veliki broj lakrdija.

Ceu je pošlo za rukom da Gotova zagreje za svoju ideju i 1870. godine obojica daju otkaze na svoja radna mesta u okviru Pevačkog društva, a Ce i na mesto sekretara vršačke Štedionice, da bi se u potpunosti posvetili vođenju pozorišta.

Pozorište koje je Karl Ce osnovao i vodio zajedno sa Ludvigom Gotovim radilo je četiri godine, sve dok je Ce imao sredstava da ga finansira. Iako je kao upravnik pozorišta imao pune ruke posla, Ce je nastavio da se, s vremena na vreme, pojavljuje i na sceni, i to u ulogama iz sasvim različitog faha, u komedijama, tragedijama i dramama, kao glumac i kao pevač. Iscrpevši sve svoje materijalne zalihe, na ivici bankrota, Ce je krajem 1873. godine bio primoran da odustane od svog velikog sna. Hvatajući se za slamku, on je 1. januara 1874. godine dao ostavku na mesto upravnika pozorišta, čiju je sudbinu predao u ruke upravnog odbora sastavljenog od tri

³⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 25 od 21. juna 1868, Vršac, 1868, bez strane.

⁴⁰ Pisma u zaostavštini Karla Ce u Narodnom muzeju u Vršcu.

glumca u nadi da će ono, ipak, nekako preživeti. Ovaj upravni odbor se, međutim, ubrzo raspao, te je, samim tim i vršačko Gradsko pozorište prestalo da postoji.

Sliku o privlačnosti pozorišne umetnosti za vršačku elitu posebno dobro odražava priča o amaterskim pozorišnim trupama koje su u nedostatku profesionalnih organizovale svoje amaterske predstave, takozvanim diletantskim družinama, kao što je pomenuto, 1844. godine osnovano „Srpsko diletantsko pozorišno društvo“ koje je u toku 1861. godine izvodilo veoma popularne predstave⁴¹, zbog kojih su, čak, otkazivani i planirani balovi.⁴² Ova diletantska pozorišna društva okupljala su oko sebe vršačku elitu koja je, uzimajući aktivno učešća ne samo u pripremanju i izvođenju pozorišnih predstava već i u sastavljanju tekstova za njih, zadovoljavala svoje kulturne potrebe u periodima kada u gradu nije bilo profesionalaca iz ove branše.

Problematika pozorišta, odnosno nepostojanja adekvatnog prostora za pozorišne predstave i stalne profesionalne pozorišne trupe u gradu, je u ovom periodu bila stalna tema promišljanja vršačke inteligencije. Problemu se prilazilo na različite načine. S jedne strane su uređivane sale pri gostionicama i arene, a diskutovalo se i o akcionarskom društvu, koje bi podiglo pravu zgradu pozorišta. Najkonkretnije korake u pravcu rešavanja ovog problema preduzela su diletantska pozorišna društva, kako pomenuto srpsko, tako i nemačko, koje je sebi najpre postavilo zadatak da popuni praznine između putujućih pozorišnih trupa.

Nekolicina zaljubljenika u pozorište, među kojima je od samog početka i Karl Ce, pozabavila se konkretno ovim problemom i na svoj način pokušala da ga reši. Tako je iz redova nemačke gradske elite osnovano Diletantsko pozorišno društvo, koje je najpre nastupalo u salama gostionica, a zatim mu je pomenuti entuzijasta Karl Ce pružio prvi pravi smeštaj preuredivši jedan magacin u dvorištu porodične kuće u prvo vršačko stalno pozorište. U tom smislu se predstave vršačkih nemačkih Diletanata mogu posmatrati kao neka vrsta preteče Gradskog pozorišta koje je Karl Ce osnovao 1870. godine.

Prve vesti o Diletantskom društvu i o radovima na prostoru namenjenom za pozorište u kući Karla Cea padaju u istu godinu. Naime, u štampi za 1863. godinu se po prvi put nailazi na informacije o zbivanjima u kući Karla Cea, odnosno o prvim koracima uređivanja takozvanog ambar- ili kućnog pozorišta. *Werschetzer Gebirgsbote* broj 11, od 15. marta ove godine, donosi vest da se u kući jednog

⁴¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 13 od 31. marta 1861, Vršac, 1861, bez strane.

⁴² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 9 od 3. marta 1861, Vršac, 1861, bez strane.

poštovanog sugrađanina navrat–nanos radi da se uredi kućno pozorište za poznanike i diletante, te mu se tim povodom upućuju sve pohvale.

U drugoj polovini septembra iste godine Diletantsko pozorišno društvo u *Werschetzer Gebirgsbote*-u⁴³ objavljuje svoju nameru da u dobrotvorne svrhe izvede nekoliko pozorišnih predstava. Ovu svoju nameru diletanti su počeli da ostvaruju 27. septembra, muzičko-deklamatornim koncertom koji je održan u Sali gostionice “Zur Königin von England” i u čijem je nastavku izvedena Kocebuova [Kotzebue] komedija [Lustspiel] u 2 čina *Die eifersüchtige Frau*. Prihod od ove večeri priložen je fondu za pomoć siromašnima. Povodom ove večeri lokalni list⁴⁴ donosi čitav hvalospev plemenitim organizatorima i izvođačima u okviru koga se na više mesta pominje Karl Ce, koji ne samo da je glumio i pevao, već je i sastavio prolog za to veče. Dobrotvorne predstave lokalnih diletanata se nastavljaju i u narednom periodu, pa su tako 11. oktobra izvedeni komedija [Lustspiel] u 1 činu *Ein Mann von 40 Jahren*, obrada francuskog komada od Fajana [Fayan], humoreska *Das Salz der Ehe* od Kernerera [Körner] i lakrdija [Posse] u 2 čina *Die Meerkatze* od Kocebua [Kotzebue].⁴⁵ Naredna ovakva predstava izvedena je 1., a poslednja dobrotvorna predstava održana je 15. novembra i na njoj su izvedeni sledeći komadi: komedija [Lustspiel] u 1 činu *Eine Heirath aus Irrthum* prevod sa francuskog od Šredera [Schröder], takođe komedija [Lustspiel] u 1 činu *Die Zerstreuten* od A. K. i, na višestruki zahtev, lakrdija [Posse] u 1 činu od Kocebua [Kotzebue]. Veče je zaključeno završnim govorom [Abschiedsworte] koji je sastavio K. Z.⁴⁶ Iza ove skraćenice verovatno se krije ime Karla Cea, koji je napisao i prolog za prvo ovakvo veče. O ovim predstavama diletanata u lokalnom listu nailazi se samo na pohvale, najpre zato što, kako referent sam kaže, pišući o njima ne primenjuje ista merila kao kada piše o profesionalnim glumcima, a i zato što sama ideja da se neko na taj način angažuje u dobrotvorne svrhe zaslužuje samo pohvale. Diletanti su bili veoma omiljeni, a njihove predstave vrlo dobro posećene, te je i prihod koji su ostvarivali bio značajan.

Početakom 1864. godine je po odlasku pozorišne trupe direktora Pfalca nastalo zatišje, te su, da bi popunili nastalu prazninu, lokalni nemački Diletanti odlučili da u periodu posta, u kome u gradu nije bilo zabave, izvedu ciklus pozorišnih predstava od kojih je prihod

⁴³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 38 od 20. septembra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

⁴⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 40 od 4. oktobra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

⁴⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 42 od 18. oktobra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

⁴⁶ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 46 od 15. novembra 1863, Vršac, 1863, bez strane.

bio namenjen za kupovinu šest srebrnih svećnjaka za oltar nove katoličke crkve i za pomoć siromašnima.

Prva predstava ovog ciklusa održana je 14. februara, a njoj je prethodio koncert. U toku ove večeri diletanti su izveli dva komada: komediju [Lustspiel] u 1 činu *Der Kuß an den Ueberbringer* Hercenskronovu [Herzenskron] obradu francuskog uzora i lakrdiju [Posse] u 1 činu *Eine Vorlesung bei der Hausmeisterin* od Aleksandera Bergena [Alexander Bergen]. Svi izvođači su pohvaljeni, posebno zbog svojih plemenitih namera i dobrotvornog rada.⁴⁷

U toku ove sezone održane su 4 ovakve dobrotvorne predstave, od kojih je prihod išao u pomenute svrhe. 21. februara izveden je poznat Skribeov [Eugen Scribe] komad *Das Glas Wasser*, za koji su sve potrebne predmete i rokoko kostime diletanti pripremili sami⁴⁸, a 28. februara izvedena su još tri komada, od kojih je kod jednog teško odrediti da li se zaista radilo o pozorišnom komadu ili je u pitanju neka pesma. Izvedeni su komedija [Lustspiel] u 3 čina *Der Kosmos des Herrn von Humbold* Teodora Vela [Theodor Wehl], lakrdija [Posse] sa pevanjem u 1 činu Fridriha Kajzera [Friedrich Kaiser] *Zum ersten Male im Theater* i diskutabilno delo *Erstes und letztes Bild* G. Zajdla [G. Seidl] koje se u štampi naziva pesmom.⁴⁹ Na poslednjoj predstavi u ovoj sezoni (6. marta) izvedeni su *Das Urtheil von Paris* i *Die Vorlesung bei der Hausmeisterin*.⁵⁰

Nemačko pozorišno diletantsko društvo, koje je svoje redove dopunilo novim članovima iz redova gradske inteligencije i razvijalo se, svoje aktivnosti nastavilo je na jesen, kada je, umesto, kako je to bilo najavljeno, 6., zbog loših vremenskih uslova, sezona na novouređenoj sceni u sali gostionice “Zur ungarischen Krone” otvorena 13. novembra. Na ovim predstavama nisu izvođeni neki “ozbiljni” i “teški” komadi, već su, kao i u prethodnom ciklusu, prikazivana pretežno kraća i zabavna dela, koja su, iz komentara se može zaključiti, dobro vršila svoju funkciju; publika je bila zabavljena i zadovoljna, a od velikog broja publike prikupljen je dobar prihod. Prihod od prve predstave, na kojoj je ponovo izvedena Skribeova [Scribe] komedija [Lustspiel] u 5 činova *Das Glas Wasser*, bio je namenjen sirotinjskoj bolnici. Komentarišući ovu predstavu, referent se još jednom ograđuje od svake kritike predstava namenjenih u dobrotvorne svrhe koje ne izvode profesionalci, ali napominje da bi u ovom slučaju kritike bile veoma pozitivne, jer je delo dobro izvedeno,

⁴⁷ Werschetter Gebirgsbote Nr. 8 od 21. februara 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁴⁸ Werschetter Gebirgsbote Nr. 8 od 21. februara 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁴⁹ Werschetter Gebirgsbote Nr. 9 od 28. februara 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁵⁰ Werschetter Gebirgsbote Nr. 10 od 6. marta 1864, Vršac 1864, bez strane.

gluma je bila tačna, dame su publiku iznenadile trostrukom promenom kostima, a ovo drugo izvođenje istog komada je u mnogome nadmašilo prvo, što je publika nagradila gromoglasnim aplauzom.⁵¹ Ovakvi komentari predstava diletanata postaju sve češći, tako da se, zapravo, pretvaraju u neku vrstu kritike, iz koje se, iako se ne može uzeti zdravo za gotovo, da zaključiti da su se diletanti razvijali i napredovali, te da su im predstave bile sve bolje.

Na drugoj predstavi izveden je još jedan komad Karla Cea. Reč je o komediji [Lustspiel] u 1 činu pod naslovom *Ein Glas Bier*. Već na prvi pogled u oči pada da je naslov ove njegove komedije izuzetno sličan Skribeovoj izvedenoj na prethodnoj predstavi. Pored ovog, izvedeni su još i Kocebuova [Kotzebue] komedija [Lustspiel] u 1 činu *Die schlaue Witwe* i *Servus Herr Schutzerl*, lakrdija [Posse] u 1 činu. Repertoar ove dobro posećene predstave je, po *Werschetzer Gebirgsbote*-u, dobro odabran i dobro primljen od strane publike, a prihod je bio namenjen katoličkoj crkvi.⁵²

Prihod od treće predstave, održane 13. decembra, na kojoj su dobro izvedeni lakrdija [Posse] u 2 čina *Doctor und Friseur*, oder: *Die Sucht nach Abenteuern* od Kajzera [Kaiser] i *Er ist nicht eifersüchtig*, namenjen je, takođe, katoličkoj crkvi. I na ovoj predstavi izvođači su dali sve od sebe, te se u prepunoj Sali, nakon uspele predstave, začuo gromoglasan aplauz.⁵³

Za sledeće večer, neku vrstu koncerta-predstave, koju su organizovali diletanti, uobičajena organizacija pomenute sale nije bila dovoljna. Interesovanje je bilo toliko da je pored uobičajenih 140, na balkonu za orkestar moralo da se postavi još 40 sedišta, ali ni to ni izbliza nije moglo da bude dovoljno. O prijemu od strane publike referent *Werschetzer Gebirgsbote*⁵⁴-a smatra da ne treba ni govoriti, a izbor komada naziva uspelim. Pre koncerta izvedena je komedija [Lustspiel] u 1 činu *Der Kuß* od L. E. v. Tornaja [L. E. v. Tornay], koju isti izvor naziva "simpatičnim komadićem", a za posle koncerta ostavljen je *Zum erstenmale im Theater*. Prihod od ove predstave otišao je lokalnoj Građanskoj bolnici, a predstave diletanata nastavile su se i u narednoj godini.

O prvoj predstavi diletanata, najavljenoj za 7. januar 1865. u lokalnoj štampi nema više pomena, samo se u najavi⁵⁵ nagoveštava da je učešće u njoj prihvatila i jedna opštepoznata i omiljena ličnost. O

⁵¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 47 od 20. novembra 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁵² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 48 od 27. novembra 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁵³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 51 od 18. decembra 1864, Vršac 1864, bez strane.

⁵⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 1. januara 1865, Vršac 1865, bez strane.

⁵⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 1. januara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

kome je reč, i da li je predstava zaista i realizovana, ne može se sa sigurnošću više reći, jer se ne mogu naći dokazi ni za ni protiv. Prva predstava diletanata u ovoj godini o kojoj ima traga, održana je 19. januara, takođe u sali gostionice “Zur ungarischen Krone” i na njoj je izvedena slika karaktera [Charakterbild] u 3 čina *Die Frau Wirthin* od Fridriha Kajzera [Friedrich Kaiser], koja je u to vreme bila poznata i popularna na svim većim scenama države.⁵⁶ Kao naredno delo, 2. februara izveden je švank u 1 činu *Die Maskerade im Dachstübchen* od C. Majksnera [C. Meixner]. Dramska slika [dramatisches Gemälde] u 5 činova *Die beiden Foster*, oder: *Die Witwe von Cornhill* od V. Raulija [W. Rowley] izvedena je na sledećoj predstavi, održanoj 9. februara.⁵⁷ Zapravo se ne bi ni moglo reći da se radilo o delu W. Raulija, iako se komad tako najavljuje, jer je i engleski original ovog komada *A woman never wext; or the widow of Cornhill*, koji je prvi put izveden 1824. u pozorištu Konventgarden [Convent-Garden] u stvari obrada I. R. Planšea [I. R. Planché], i u Nemačkoj poznatog kao autora *Oberona*, *Karla XII* i *Bandita*. Planše je kao osnovu za svoje delo upotrebio stari komad Viljema Raulija *A new wonder or A woman newer wext*, prvi put objavljen 1832. godine, koji se tada svideo publici, a na nemački je, bar prema najavi, komad preveo L. Šnajder. Moguće je da se radilo o još jednoj obradi komada, jer se ime koje se u najavi pojavljuje kao prevodilac, na drugim mestima pojavljuje u ulozi autora. Za ovu predstavu diletanti su pripremili nove kostime i potrebnu prateću opremu, a brojna publika je bila oduševljena. Tim povodom, diletanti su i od referenta *Werschetzer Gebirgsbote*-a dobili izuzetne pohvale kako za izvođenje, tako i za kostime i celokupni utisak.⁵⁸

Diletanti su sve više napredovali i usavršavali se, a kritike lokalne štampe⁵⁹ su se pretvobile u prave hvalospевe. Navodi se da glume gotovo kao pravi glumci i da predstave izvode sa tako posebnom preciznošću, da će se uskoro morati nazivati dramskim umetnicima. I ove godine diletanti su svoje predstave izvodili i u periodu posta, ali su ovoga puta najavili po jednu predstavu svake druge nedelje. Koliko je interesovanje za ove predstave bilo, vidi se i iz želje izražene u *Werschetzer Gebirgsbote*-u broj 9, od 26. februara, da se predstave izvode bar jednom nedeljno, jer je, kako se navodi gluma slatka pilula u ta gorka vremena. I ove godine diletanti glume u dobrotvorne svrhe, uglavnom za nabavku instrumenata za hor katoličke crkve.

⁵⁶ Weschetzer Gebirgsbote Nr. 4 od 22. januara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁵⁷ Weschetzer Gebirgsbote Nr. 6 od 5. februara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁵⁸ Weschetzer Gebirgsbote Nr. 7 od 12. februara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁵⁹ Weschetzer Gebirgsbote Nr. 9 od 26. februara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

Publiku je oduševila i predstava održana 23. februara, na kojoj su izvedeni muzički komad [Liederspiel] *Angela*, komedija [Lustspiel] u 1 činu *Die Schauspielerin* od Fridriha [Friedrich], u kojoj su diletanti iznenadili eminentnom glumom i burleska [Burleske] u 1 činu *Die Rekrutierung im Krähwinkel*, u kojoj su akteri izuzetno dobro odglumili ovaj, prema referentu, već “otrcan” komad i publiku stalno navodili na smeh.⁶⁰

Omiljenosti ovih večeri doprinosila je i igranka koja je usledila posle predstave i koja je, obično, trajala do ranih jutarnjih sati. U periodu posta ove igranke su izostale i broj publike se drastično smanjio. Tada je posebno uočljivo postalo da tako brojna publika nije dolazila samo zbog pozorišne umetnosti, već zato što je to bila dobra zabava, pa su u novinama učestale kritike na račun sugrađana, odnosno njihovog nivoa kulture.

Na predstavi koja je, uprkos lošem vremenu, održana 12. marta izvedena su tri komada: *Der Kosmos des Herrn von Humbold*, komedija [Lustspiel] u 1 činu od Vela [Wehl], *Der Mord in der Kohlmessergasse*, lakrdija [Posse] u 1 činu od Bergena [Alex. Bergen] i *Doktor Robin*, komedija [Lustspiel] u 1 činu od Fridriha [Friedrich]. Na dobar prijem kod publike, koje je zbog lošeg vremena bilo nešto manje nego inače, naišla su sva tri komada, a posebno prvi, koji se dopao zbog naivne situacije i dobre sveukupne glume aktera.⁶¹

Naredne nedelje izvedena je komedija [Lustspiel] u 4 čina Roderiha Benediksa [Roderich Benedix] *Das Gefängniß*, koja je dobro primljena od strane malobrojne odabrane publike i nagrađena burnim aplauzom⁶²

U okviru predstave izvedene 2. aprila izvedena su tri dela od kojih je jedno anonimno napisala jedna Vrščanka. Ovaj komad, pod naslovom *Eine Dilettantenvorstellung*, je, kao što se moglo i pretpostaviti, kod publike naišao na dobar prijem, a kritičar zaključuje da se radi o veseloj šali koja odgovara zahtevima lokalne lakrdije [Lokalposse] i kojoj bi se mogla dati ocena “dovoljan”. Kada bi se izglačao i približio istini, komad bi, po proceni kritičara, možda, mogao da bude uspešan i na nekom drugom mestu.⁶³ Pre ovog, izvedena su još dva komada: *Er compromittiert seine Frau* i *Monsieur Herkules*. Prvi od ovih komada delovao je pomalo bledo, ali krivica za to ne leži na izvođačima, već na delu samom po sebi, dok se kod drugog radi o efektnoj lakrdiji [Posse] koja je dobro izvedena.

⁶⁰ Weschetter Gebirgsbote Nr. 9 od 26. februara 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁶¹ Weschetter Gebirgsbote Nr. 12 od 19. marta 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁶² Weschetter Gebirgsbote Nr. 14 od 2. aprila 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁶³ Weschetter Gebirgsbote Nr. 15 od 9. aprila 1865, Vršac, 1865, bez strane.

Ovo je ujedno, izgleda, bila i poslednja predstava, jer se u narednom broju Werschetzer Gebirgsbote-a nailazi na vest da je diletantsko društvo u uskršnji ponedeljak prekinulo svoje aktivnosti, a broj 20 istog lista od 14. maja 1865. najavljuje dolazak pozorišne trupe direktora Remaja iz Oravice sa delimično poznatim članovima i početak pozorišne sezone u Areni u parku još tokom maja.

Diletanti su i u toku zimske sezone 1865. godine izvodili predstave, a sredstva za njihovo organizovanje prikupili su od dobrovoljnih priloga, koji su onda, u izvesnoj meri, uzeti kao karte u pretplati. Od ove sezone diletanti svoje predstave više nisu izvodili po salama gostionica, već u posebnom, baš u tu svrhu uređenom ambijentu takozvanog “Kućnog pozorišta” koje je od svojih sredstava u dvorištu porodične kuće uredio Karl Ce. Na prvoj predstavi u, kako ga *Werschetzer Gebirgsbote*⁶⁴ naziva, simpatičnom lepom pozorištu, izvedena su 3 komada, odnosno tri komedije [Lustspiel] u 1 činu: *Die Schauspielerin*, *Nach dem Balle* i *Domestikenstreiche*. Isti izvor za ove komade kaže da krase repertoare scena glavnoga grada. Sva tri komada diletanti su veoma dobro izveli, a brojna publika je oduševljeno aplaudirala.

I na drugoj njihovoj predstavi u ovoj sezoni izvedena su, takođe, tri pozorišna komada; sva tri sa po jednim činom. Najpre je izvedena komedija [Lustspiel] *Der Präsident* od Klegera [Kläger], zatim *Glückliche Flitterwochen* i na kraju dramska šala [dramatischer Scherz] *Wasser und Brod* od Jakobsona [Jacobson]. U toku ove večeri je više osoba dobilo priliku da iznenadi svojim izuzetnim talentom, a publika je, kao i obično, bila oduševljena i izvođače nagradila burnim aplauzom. U ovom izveštaju o pozorišnim zbivanjima *Werschetzer Gebirgsbote* između ostalog pohvaljuje i upravu Diletantskog pozorišnog društva, što pri izboru komad izlazi u susret željama publike.⁶⁵

U Ceovom pozorištu organizovan je i doček nove godine. Nemačko muško pevačko društvo i Pozorišno diletantsko društvo, u kojima su pretežno bili isti članovi, organizovali su takozvano muško veče, iznenadili i razveselili brojne prisutne. Gostiju je bilo toliko da su jedva stali u prostor pozorišta. U toku večeri izvedeno je nekoliko muzičkih i komičnih tačaka, kao i jedan švank [Schwank] u 1 činu, u kome su ženske uloge izuzetno dobro odigrali muškarci.

Od momenta otvaranja, Ceovo pozorište postalo je prostor u kome su održavane pozorišne predstave, ne samo Diletantskog pozorišnog društva, nego i svih ostalih trupa kada to vreme u Areni

⁶⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 53 od 31. decembra 1865, Vršac, 1865, bez strane.

⁶⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 7. januara 1866, Vršac, 1866, bez strane

nije dozvoljavalo. Na taj način ovaj prostor je od samog početka i postao neka vrsta gradskog pozorišta. U tom prostoru je kao treća predstava Diletanata u sezoni 7. januara pred prepunom salom izvedena komedija [Lustspiel] u 4 čina *Zur Ruhe setzen* od Haklendera [Hackländer]. Publika je i ovog puta bila oduševljena i burnim aplauzom je nagradila aktere. U pohvalama *Werschetzer Gebirgsbote*-a⁶⁶ pominje se i gospodin Z., što se, verovatno, odnosilo na Karl Cea. U kritikama predstava Diletanata nisu pominjana puna imena, već su se samo inicijalima označavali pojedinci koji su posebno isticali, a to je u ono vreme, verovatno, i bilo dovoljno da Vrščani znaju o kome se radi.

U prostoru Ceovog Kućnog pozorišta nisu organizovane samo pozorišne predstave, nego i druge aktivnosti za koje je bio potreban ovakav prostor. U njemu su se održavali i koncerti, predavanja i plesovi. Tako je učitelj plesa Rozenfeld [Rosenfeld] 6. januara 1866. godine ovde organizovao neku vrstu igranke [Tanzprobe].⁶⁷

Četvrta predstava diletanata održana je 14. januara pred uobičajeno punom salom oduševljene publike. U okviru nje izvedene su tri jednočinke: komedija [Lustspiel] *Einen Namen will er sich machen*, u vezi sa kojom se opet pohvaljuje gospodin Z., *Der Weiberfeind* i švank sa pevanjem [Schwank mit Gesang] *Wer zuletzt lacht*.⁶⁸

Naredna predstava diletanata (održana 21. januara 1866), na kojoj su izvedeni komedija [Lustspiel] *Wenn Frauen weinen* i ne baš nova Hopova [Hopp] lakrdija [Posse] *Hutmacher und Strumpfwirker*, koja je dugo bila omiljena kod publike bečkih pozorišta u predgrađu, smatra se jednom od do tada najuspelijih. Oba komada su izuzetno dobro izvedena i sa pažnjom praćena, a posebno je u drugom iznenadila dobra scenografija.⁶⁹

Vršački Diletanti su vremenom postajali sve bolji, te su nailazili na sve topliji prijem kod publike, a dobijali su, čak, i pozive za gostovanje u drugim mestima. Tako *Werschetzer Gebirgsbote* broj 5, od 4. februara 1866. godine, donosi vest da bi diletanti uskoro trebalo da gostuju u Beloj Crkvi. Da li je ovo gostovanje zaista i realizovano, danas se više ne može utvrditi, jer o njemu nigde više nema pomena. No, imajući u vidu da su sve njihove predstave pomno praćene i da im se u lokalnom listu redovno poklanjala posebna pažnja, verovatno je da do ovog gostovanja nije ni došlo, jer bi se, inače, o njemu, sigurno, bar izvestilo, a, verovatnije još, i naširoko pisalo.

⁶⁶ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 2 od 14. januara 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁶⁷ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 2 od 14. januara 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁶⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 3 od 21. januara 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁶⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 4 od 28. januara 1866, Vršac, 1866, bez strane

Takođe u Vršcu održana je 28. januara još jedna uspela predstava diletanata na kojoj su izvedena 3 izuzetno dobro primljena komada. Najpre je izveden, na osnovu učestalosti na repertoarima, omiljeni Kernerov [Körner] komad *Englisch*, zatim *Gute Nacht Rosa* od Kajzera [Kaiser] i na kraju omiljena bečka lakrdija [Wienerposse] *Vorlesung bei der Hausmeisterin* od Netlevija [Netlevy].

Prvi pretplatni ciklus predstava vršačkih diletanata završen je 18. februara Gernerovom [Görner] komedijom [Lustspiel] u 2 čina pod naslovom *Aufgeschoben ist nicht aufgehoben*, a već 25. februara otpočeo je drugi pretplatni ciklus od 5 predstava, koje je trebalo da popune prazninu u vreme posta, kada nema druge zabave.⁷⁰

Pored redovnih, diletanti su i u ovoj sezoni organizovali dobrotorne predstave, kao što je bila ona održana 22. marta, sa koje je prihod otišao za nabavku zastave Pevačkog društva.⁷¹

Predstavu održanu 28. februara *Werschetzer Gebirgsbote*⁷² naziva najslavnijom u ovoj sezoni. U toku ove večeri izvedena su tri komada. Najpre *Dr Robin*, komedija [Lustspiel] u 1 činu od Kajzera [Kaiser], za koju se kaže da je odigrana puno bolje od zadovoljavajućeg i uz koju se ponovo pominje i posebno pohvaljuje gospodin Z. (verovatno Karl Ce), zatim Šlezinerov [Schlesinger] dramolet [Dramolet] u 1 činu *Mit der Feder* i sjajno izvedena Hanova [Hahn] slika [Genrebild] *15 Minuten vor dem Scheidungstermine*.

Pohvalno se u štampi⁷³ izveštava i o predstavi održanoj 4. marta, na kojoj su izvedeni originalni švank [Originalschwank] *Ein Guldenzettel* od Grindorfa [Gründorf] i tragedija [Tragödie] u 1 činu *Der vierundzwanzigste Februar* od Vernera [Werner]. I u vezi sa ovom predstavom pominje se, i posebno hvali, gospodin Z.

Tri “dražesna i zabavna”⁷⁴ komada u 1 činu izvedena su i na predstavi 11. marta. Komedija [Lustspiel] *Der schöne Fleischhauer* Aleksandera Bergena [Alex. Bergen] je u velikoj meri držala pažnju publike, a poznata burleska [Burleske] *Die Rekrutierung im Krähwinkel* je neprekidno izazivala buran smeh. Pored ovih, te večeri izveden je i Flamov [Flamm] švank [Schwank] *Wem gehört die Frau*.

U prostoru Ceovog pozorišta održan je 22. marta takozvani muzičko-deklamatorni koncert u okviru koga je izveden kratak komad [dramatische Kleinigkeit] od Dica [Dietz] pod naslovom *Dunkle*

⁷⁰ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 8 od 25. februara 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁷¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 9 od 4. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁷² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 10 od 11. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁷³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 10 od 11. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane

⁷⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 11 od 18. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane

Wolken. Ovo delo su prema *Werschetzer Gebirgsbote*-u⁷⁵, besprekorno izveli gospodin i gospođica Ce, a Karl Ce je za tu priliku sastavio i prolog u kome se osvrnuo na značaj te svečane večeri.

Zimsku sezonu za ovu godinu Diletanti su završili 24. marta veoma uspešnom predstavom na kojoj su, pred izuzetno brojnomo publikom, izvedeni *Ein junger Gelehrte*, komedija [Lustspiel] u 1 činu Aleksandera Bergena [Alexander Bergen] i Bitnerova [Bittner] lakrdija [Posse] u 1 činu *Eulenspiegel als Schnipfer*. Prema komentarima lokalnog lista, oba komada su dobro izvedena, svi akteri su dobro glumili, a publika ih je nagradila gromoglasnim aplauzom.⁷⁶

Iz istog izvora se saznaje i da Diletanti nisu prestali sa svojim radom, već da u ovoj pauzi pripremaju jednu, moglo bi se reći, vršačku operetu. Operetu pod nazivom *Die Geisterschlucht*, koja je, kao što je to i bilo planirano, izvedena za Uskrs, napisala su dva Vrščanina; muziku Maks Daum [Max Daum], a tekst Karl Ce. Opereta se, izgleda, svidela Vrščanima, a njeno izvođenje *Werschetzer Gebirgsbote*⁷⁷ označava kao veseo događaj za Vršac. Opereta je tako dobro izvedena da isti izvor navodi da se dolazilo u iskušenje da se poveruje da na sceni nisu diletanti, nego profesionalci, odnosno umetnici koji time zarađuju za život. Svi akteri su dali sve od sebe, a pevači, orkestar i dirigent su saradivali da ih je bilo milina videti. Pohvale se u novinama upućuju Maksu Daumu za muzički deo, a posebno Karlu Ceu, koji ne samo da je napisao tekst, već je učestvovao i u samoj predstavi u ulozi Don Maciasa. Iz pomenutog izveštaja se saznaje još jedna faseta ovog svestranog Vrščanina, koji se te večeri istakao i na muzičkom i na glumačkom planu, odnosno da je posedovao zvučan bariton. Za ovu predstavu nabavljeni su lepi, elegantni španski kostimi, u koje je, može se pretpostaviti, sredstva uložio Karl Ce, jer u novinama stoji da su vlasništvo pozorišta. Ovaj “višestruko talentovani” Vrščanin iznenadio je publiku kostimografijom, scenografijom i celokupnim dekorom koji je za tu priliku osmislio.

Ista opereta doživela je svoje drugo, a, izgleda, i poslednje izvođenje, koje je, uopšte uzev, dobro prošlo 8. aprila iste godine. Pre operete izvedene su 2 jednočinke: već prikazivano delo *Die beiden Sekretäre*, kome u osnovi leži ideja o mešanju dva značenja reči “Sekretär”, odnosno osobe i komada nameštaja. Ovaj uspešno izveden komad pun je komičnih situacija koje su izazvale puno zabave i smeha. Posle ovoga, izvedena je pikantna komedija [Lustspiel] *Ein weißer*

⁷⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 12 od 25. marta 1866, Vršac, 1866, bez strane.

⁷⁶ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 13 od 1. aprila 1866, Vršac, 1866, bez strane.

⁷⁷ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 14 od 8. aprila 1866, Vršac, 1866, bez strane.

Othelo, a u izveštaju *Werschetzer Gebirgsbote*-a⁷⁸ pohvaljeni su svi akteri, sa posebnim isticanjem Karla Cea, na čije se ime u lokalnoj štampi sve češće nailazi, za koga se kaže da ima suviše glumačke rutine i talenta da bi se moglo i pretpostaviti da mu neka uloga neće uspeti.

Na sledeće vesti o pozorištu u ovoj godini nailazi se tek na samom kraju godine, odnosno u *Werschetzer Gebirgsbote*-u broj 52 od 30. decembra 1866. godine, u kome se Vrščani obaveštavaju da su, posle duge pauze, Dilemtanti drugog dana Božića ponovo počeli da izvode predstave u preuređenom Ceovom pozorištu. Tim povodom se pohvaljuju nove kulise i obaveštava da su društvu pristupili i novi članovi. Na prvoj predstavi u ovoj sezoni izvedeni su *Der Blaubart*, komedija [Lustspiel] u 1 činu od Bajara [Bayard] i *Ein Hut*, takođe komedija [Lustspiel] u 1 činu od Emilije fon Žirardin [Emilie von Girardin]. Koliko je interesovanje u gradu bilo za ove predstave diletanata slikovito predstavlja vest u novinama⁷⁹ da je pozorište do te mere bilo prepuno, da su stajale, čak, i dame.

Kao i prošle godine, dilemtanti i Muško pevačko društvo organizovali su u Ceovom pozorištu uz bogat program, u okviru koga je izvedena *Chinesische Operette*, i posluženje i doček 1867. godine, o kome se kao o najlepšoj večeri u veoma dugom periodu izveštava u lokalnom listu.⁸⁰

Povodom druge ovogodišnje predstave Dilemtanata kritičar⁸¹ konstatuje veliki napredak u odnosu na ranije sezone, te pohvale upućuje celom ansamblu, a posebno pojedincima, kao što je gospodin Z. U toku ove večeri izvedena su dva komada, a izbor *Wie man Landluft genießt* i *Schneider als Naturdichter* se smatra veoma uspelim.

U nedelju, 13. januara, izvedena je “maštom i poetskom dikcijom bogata”⁸² drama [Originalschauspiel] u 3 odeljka veoma popularne i plodne autorke Šarlote Birh-Pfajfer [Charlotte Birch-Pfeiffer] pod naslovom *Johann Guttenberg*, za koju su dilemtanti dobili velike pohvale i komentar da su je izveli tako da bi to i profesionalcima bilo na čast. Tim povodom posebno je pohvaljen i gospodin Z., a kritike su upućene samo delu publike koji se smejaio i time ometao izvođenje nekih scena.

⁷⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 15 od 15. aprila 1866, Vršac, 1866, bez strane.

⁷⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 52 od 30. decembra 1866, Vršac, 1866, bez strane.

⁸⁰ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 6. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 2 od 13. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 3 od 20. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane

U iduću nedelju (20. januara 1867) izvedena su tri komada u 1 činu: najpre komedija [Lustspiel] *Der neue Don Quixotte* od Aleksandera Bergena [Alexander Bergen], zatim slika života [Lebensbild] *Im Vorzimmer Sr. Excellenz* od Hana [Hahn] i na kraju Stiksov [Stix] originalni švank [Originalschwank] *Ueberall Diebe*. I ove komade, kao i njihovo izvođenje, vesela publika je dobro primila i nagradila aplauzom, a lokalni list⁸³ pohvalio.

Za svaku narednu predstavu (predstave su održavane svake nedelje po jedna) u novinama se ponavljaju iste kritike. Sve su sjajne i svaka nadmašuje onu prethodnu, pa se često nailazi na formulaciju “najbolje do sada”, kao što je to slučaj u *Werschetzer Gebirgsbote*-u broj 5, od 3. februara, u kome se komentariše predstava od 27. januara na kojoj je izvedena originalna slika života [Original-Lebensbild] sa pevanjem u 3 čina *Der Gutsherr von Rafnitz* od Antona Langer [Anton Langer]. I ovde se posebne pohvale upućuju pojedinim izvođačima, među kojima i gospodinu Z.

Diletantsko pozorišno društvo je u ovoj, kao i u prethodnoj, sezoni već organizovalo cikluse predstava za koje su se mogle kupiti pretplatne karte. Tako je prvi ovogodišnji ciklus završen 3. februara predstavom na kojoj su izvedena 3 komada. Prva dva komada bile su jednočinke: komedija [Lustspiel] *Man soll den Teufel nicht an die Wand malen* Teodora Flama [Theodor Flamm] i *Die Sühne*, tragedija [Trauerspiel] Teodora Kenera [Theodor Körner]. Nakon ovih, ponovo je izvedena komična opereta *Die Chineser* iz novogodišnje predstave, za koju je muziku napisao Vrščanin Maks Daum [Max Daum].⁸⁴

U februaru, periodu kada su tradicionalno organizovani balovi, i Diletantsko pozorišno društvo je organizovalo jedan u prostoru Ceovog pozorišta. Bal je prema vestima u lokalnim novinama⁸⁵, bio veoma uspešan, a gosti su uživali u prijatnoj atmosferi i krugu poznanika.

Nakon balova, društvo je nastavilo sa izvođenjem svojih predstava, koje su trajale sve do početka aprila. Sve ove predstave su uspele i bile dobro prihvaćene od strane publike, koja je, donekle, imala uticaja i na izbor komada. Tako, na primer, u najavi⁸⁶ predstave za 24. mart stoji da će Diletanti na zahtev publike po drugi put izvesti Langerovu [Anton Langer] originalnu sliku života [Original-Lebensbild] sa pevanjem u 3 čina *Der Gutsherr von Rafnitz*.

⁸³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 4 od 27. januara 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 6 od 10. februara 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 8 od 24. februara 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸⁶ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 11 od 17. marta 1867, Vršac, 1867, bez strane

Na poslednjoj predstavi diletanata u ovoj sezoni (7. aprila 1867) izvedene su, takođe, tri jednočinke: Grandžanova [Grandjean] komedija [Lustspiel] *Das hohe C*, Fleksova [Flex] lakrdija [Posse] *Ein Stilleben auf dem Lande* i Juinova [Karl Juin] lakrdija [Posse] *E. S. S. oder die Ausstaffirung*. Svi komadi su dobro izvedeni, samo je poslednji prema *Werschetzer Gebirgsbote*-u⁸⁷ bio predugačak i imao suviše malo promena.

Diletanti su ponovo počeli da glume u decembru (8. decembra) 1867. Na prvoj predstavi u ovoj sezoni izvedene su 3 jenočinke: komedije [Lustspiel] *Im Wartesalon erster Klasse* od Huga Milera [Hugo Müller], *Rothe Haare* od Grandžana [Grandjean] i Hanov [Hahn] švank [Schwank] *Zum grünen Esel*. Povodom ove predstave referent *Werschetzer Gebirgsbote*-a ponavlja ranije već izrečenu konstataciju da je teško pisati kritike za diletante, jer nisu profesionalni glumci, te se treba držati zlatne sredine.⁸⁸ Ova izjava je značajna, da bi se danas, koliko je to uopšte moguće, realnije sagledale ove predstave i komadi, jer je svaki današnji istraživač upućen da se osloni na subjektivno viđenje ondašnjeg kritičara.

U toku ove godine Diletanti su izveli još dve predstave: jednu 15, a drugu 26. decembra. U okviru ovih predstava izvedena su po dva komada; na prvoj komedija [Lustspiel] u 2 čina *Sand in die Augen* i lakrdija [Posse] u 1 činu *Ein Stilleben auf dem Lande*, a na drugoj Skribeova [Scribe] drama [Schauspiel] u 3 čina *Gabriele* i poznata lakrdija [Posse] u 1 činu *Eulenspiegel als Schnipfer*. Za obe predstave Diletanti su u lokalnom listu⁸⁹ dobili pohvale za dobro izvođenje.

I početkom 1868. godine (januara) Diletanti su organizovali jedan bal, ali ovoga puta ne u prostoru pozorišta, već u nekoj drugoj sali, kao i neke druge oblike druženja, koji se u lokalnim novinama nazivaju piknicima. Ovi piknici, međutim, svakako nisu bili ono što se danas pod ovim pojmom podrazumeva, jer nisu značili izlazak u prirodu, već su se održavali u prostorijama pozorišta.⁹⁰

O balu Diletanata, koji je, uprkos kiši, koja je pljuštala, održan 21. januara 1868. u novinama⁹¹ se govori kao o prvom balu Diletanata, što navodi na zaključak da je bilo planirano da se organizuje još neki ovakav u toku godine. O tome, međutim, više nigde nema nikakvog pomena, te se na osnovu toga može pretpostaviti da je prvi bal Diletanata te godine ostao i jedini.

⁸⁷ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 15 od 14. aprila 1867, Vršac, 1867, bez strane

⁸⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 50 od 15. decembra 1867, Vršac, 1867, bez strane.

⁸⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 51 od 22. decembra 1867, Vršac, 1867, bez strane.

⁹⁰ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 3 od 19. januara 1868, Vršac, 1868, bez strane.

⁹¹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 4 od 26. januara 1868, Vršac, 1868, bez strane.

Pozorišne predstave Diletanata otpočele su 1868. godine 1. marta i za period posta planirane su bile tri ovakve predstave. Na prvoj, za koju se u lokalnoj štampi⁹² kaže da je, kao i dosadašnje, dobro izvedena, odigrana je Nestrojeva [Johann Nestroy] *Das Mädll aus der Vorstadt*, uz posebno naglašavanje da u njoj ima i pevanja.

Početak marta je u Vršcu boravila i tada poznata glumica Jozefina Galmajer [Gallmayer], koja je u toku svog boravka, takođe, potpomogla predstave lokalnih Diletanata. Druga njihova predstava u ovoj godini izvedena je 8. marta i u okviru nje su izvedena dva prema *Werschetzer Gebirgsbote*-u⁹³, po sebi zanimljiva komada: *Sie hat ihr Herz entdeckt* i *Müller und Miller*. Publika je bila zabavljena i zadovoljna, a posebno su pohvaljene lepe dekoracije.

Poslednja predstava diletanata u toj sezoni održana je 15. marta, a u toku večeri izvedene su tri lakrdije [Posse] u 1 činu. O prvoj u štampi nema pomena, te ona ostaje zaboravljena, negde u 19. veku. Druga je bila Zalingreova [Salingré] *Das Gespenst um Mitternacht*, napisana prema Haklenderu [Hackländer], koja je, ujedno, bila i najslabija te večeri, a treća, Berlina [A. Berla] *Die neue Wirtschafterin* je bila najinteresantnija.⁹⁴

Werschetzer Gebirgsbote broj 13, od 29. marta 1868. godine, donosi najavu predstave koju Diletanti nameravaju da u korist Pevačkog društva izvedu za Uskrs. Prema ovom izvoru, trebalo bi da bude isveden popularan muzički komad [Singspiel] *Das Versprechen hinterm Herd*. Ne zna se da li je ova predstava zaista održana, ali se, budući da o njoj više nema nikakvog pomena, a sve ostale predstave Diletanata su široko komentarisane, može pretpostaviti da ove namere nisu realizovane.

Nova sezona u renoviranom Ceovom pozorištu otvorena je nešto pre Nove godine. Pred brojnom publikom je trećeg dana Božića izvedena “veoma simpatična, zabavna”⁹⁵ Mozerova [Moser] komedija [Lustspiel] *Der Schneider als Natrudichter*, koju su Diletanti pre godinu i po dana već jednom izveli. Prihod od ove predstave, za koju su izvođači dobili pohvale, otišao je, takođe, katoličkoj crkvi.

U pozorištu je organizovan doček i 1869. godine. Kao što je to i pre par godina bio slučaj i ovo veče bilo je otvoreno samo za mušku publiku. Kao ovogodišnja šala [Sylvester-Jux-Abend] izvedena je opera *Eduard und Kunigunde*, oder: *Kunigunde und Eduard*, koju je napisao dirigent Gotov [Gothov]. Kao autor pomenute opere pominje

⁹² Werschetzer Gebirgsbote Nr. 10 od 8. marta 1868, Vršac, 1868, bez strane.

⁹³ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 11 od 15. marta 1868, Vršac, 1868, bez strane.

⁹⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 12 od 22. marta 1868, Vršac, 1868, bez strane.

⁹⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 1 od 3. januara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

se samo dirigent Gotov, te se iz toga može zaključiti da je on za nju napisao ne samo muziku, nego i tekst. Izvođenje ove opere ocenjeno je kao uspešno, a samo delo je dobilo izuzetne pohvale.⁹⁶ Izvođenjem dela, koje je autor nazvao velikom romantičnom operom sa pevanjem u 4 čina iz vremena ritera [Große romantische Oper mit Gesang aus der Ritterzeit in 4 Akten] i čije je mesto zbivanja bilo sasvim neodređeno, a kao vreme određen period kada su još živeli vitezi, rukovodio je kompozitor lično.⁹⁷ Nakon uspele premijere, najavljena je i repriza ove opere povodom praznika Tri kralja u kojoj će moći da uživaju i dame.

Povodom pomenutog praznika, Diletanti su zaista izveli predstavu, ali to nije bila najavljena Gotova opera, već Websterova [Webster] komedija [Lustspiel] u 3 čina *Er muß auf's Land*, oder: *Frieden um jeden Preis*, koju je lokalna štampa⁹⁸ ocenila kao veoma zabavnu, a predstavu kao još bolju od prethodne. Sala ovoga puta nije bila prepuna, a i predstava je trajala kraće i završila se u pola deset, a ne u pola jedanaest.

Na narednoj svojoj predstavi (17. januara 1869) Dileatanti su uspešno izveli Benediksovo [Benedix] *Hochzeitsreise* i Gernerovo [Görner] *En passant*. Povodom ove predstave kritike⁹⁹ su bile pune pohvala i, uopšte, sve je pisano u superlativu.

Najavljena repriza Gotove opere *Eduard und Kunigunde* nije izostala, samo je pomerena i izvedena 9. februara 1869. povodom završetka karnevala. Prihod od ove predstave je, prema plakatu¹⁰⁰ koji je najavljuje, otišao nemačkom Muškom pevačkom društvu. Za ovo izvođenje priča je ulepšana nekim novim “sastojcima”, a u štampi¹⁰¹ su se pojavile pohvale za dobro izvođenje.

Na narednoj predstavi, održanoj 14. februara 1869, Dileatanti su izveli dve komedije [Lustspiel]: Benediksovu [Benedix] *Die Phrenologen* i Velovu [F. Wehl] *Ein Bräutigam, der seine Braut verheirater*¹⁰². Povodom ove, od strane publike dobro primljene, predstave akteri su pohvaljeni za izvođenje, a komadi su ocenjeni kao dobri. Kritičar¹⁰³ smatra da nemaju samo spolja komične situacije, nego i dobre adekvatne duhovite dijaloge.

Kao završetak i kruna ovog ciklusa predstava, najavljena je i, 28. februara 1869. godine, izvedena drama [Schauspiel] *Stadttheater*

⁹⁶ Werschetter Gebirgsbote Nr. 1 od 3. januara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

⁹⁷ Zbirka plakata vršačkog Gradskog muzeja

⁹⁸ Werschetter Gebirgsbote Nr. 2 od 10. januara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

⁹⁹ Werschetter Gebirgsbote Nr. 4 od 24. januara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

¹⁰⁰ Zbirka plakata vršačkog Gradskog muzeja

¹⁰¹ Werschetter Gebirgsbote Nr. 7 od 14. februara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

¹⁰² Zbirka plakata vršačkog Gradskog muzeja

¹⁰³ Werschetter Gebirgsbote Nr. 8 od 21. februara 1869, Vršac, 1869, bez strane.

von *Bengalen* Hajnriha Laubea [Heinrich Laube]. Povodom komentara¹⁰⁴ da su, pred puno publike, Diletanti ovo delo dobro izveli, kritičar ponovo podseća da se kod ocenjivanja mora uzeti u obzir da se ne radi o nekoj većoj sceni i o profesionalnim glumcima. Povodom ovog, u to vreme novijeg, Laubeovog dela isti izvor kaže da ga uspešnim čini ideja, odnosno prepoznavanje da se iza Engleske i Indije, koje se u komadu pominju, u stvari krije stanje u Austriji od pre nekoliko godina. Delo je veoma duhovito i puno satire, a napisano je dobrim jezikom. Kao kruna ove kritike stoji: “Bože sačuvaj da se takvo stanje više nikada ne vrati!”¹⁰⁵

Iako je pomenuta predstava trebalo da bude završnica ciklusa, Diletanti su svoje predstave nastavili do polovine aprila. U martu su (7. marta 1869) izveli tri manja komada. Najpre je izveden švank [Schwank] u 1 činu od Grandžana [Grandjean] pod naslovom *Hoffen und Harren*, zatim komedija [Lustspiel] u 1 činu F. Wela [F. Wehl] *Demokrit und Heraklit* i na kraju poznata lakrdija [Posse] Aleksandera Bergena [Alexander Bergen] u 1 činu *Vorlesung bei der Hausmeisterin*.¹⁰⁶

I na poslednjoj predstavi Diletanata u ovoj sezoni (11. april 1869.) izvedena su tri manja dela.¹⁰⁷ Prvo, komedija [Lustspiel] u 1 činu *Für nervöse Frauen* od Poli Henrion [Poly Henrion] bilo je napisano u finom tonu konverzacije. Druga po redu izvedena je lakrdija [Posse] u 1 činu *Lißt und Dummheit, oder: Ein Diener zweier Herren* Ernesta Nedelka [Ernest Nedelko] sa posebno puno izvorne komike, a kao treća komedija [Lustspiel] u 1 činu *Die schöne Müllerin* napisana prema Malvilu [Mallesville] u kojoj su komične situacije bile dobro upotrebljene. Svi izvođači su nagrađeni burnim aplauzom, a dame i cvećem od strane publike i pohvalama od strane kritičara.¹⁰⁸

Sledeće vesti o pozorištu odnose se već na narednu 1870. godinu. U *Werschetzer Gebirgsbote*-u broj 40, od 3. oktobra 1869, pominje se da dirigent Ludvig Gotov [Ludwig Gothov], koji je u Vršcu ostao i posle odlaska pozorišne trupe u kojoj je bio angažovan, priprema novogodišnju šalu, koja će humorom prevazići prošlogodišnju operu *Eduard und Kunigunde*. Najavljena predstava organizovana je, kao i ranijih godina, 31. decembra u Ceovom pozorištu. Novogodišnja predstava nazvana je u lokalnom listu¹⁰⁹

¹⁰⁴ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 10 od 7. marta 1869, Vršac, 1869, bez strane.

¹⁰⁵ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 10 od 7. marta 1869, Vršac, 1869, bez strane.

¹⁰⁶ Zbirka plakata vršačkog Gradskog muzeja

¹⁰⁷ Zbirka plakata vršačkog Gradskog muzeja

¹⁰⁸ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 16 od 18. aprila 1869, Vršac, 1869, bez strane.

¹⁰⁹ Werschetzer Gebirgsbote Nr. 2 od 9. januara 1870, Vršac, 1870, bez strane.

Narrenabend i bila je, kao već nekoliko puta ranije, otvorena samo za mušku publiku. Zabavu je otvorio Karl Ce svojim humorističko-satiričnim prologom, posle koga je izvedena do detalja verna imitacija tirolske pevačke družine Rajner [Rainer] u kostimima, sa citrom i gitarom. Veče je, zatim, nastavljeno komičnim koncertom za violinu sa smetnjama i još nekim šalama. Veliki deo ove večeri zauzelo je izvođenje takozvane jezovite tragedije [Schauer-Tragödie], zapravo nekakve lakrdije lokalnih autora, verovatno Gotova, pod naslovom *Große unsinnige Tragödie Judith und Holofernes, mit Mord und Todtschlag, Ballet, elektrischem Licht und mit neuem Costüm aus dem dreizehnten Jahrhundert als noch mehr Moral unter den Menschen war*. U ovoj tragediji je svaki od tri čina imao svoj poseban naslov, a, prema izveštaju Werschetter Gebirgsbote-a¹¹⁰, izgleda da je svaki i bio celina za sebe i nije imao puno veze sa ostala dva.

Prvi čin pod naslovom *Die Belagerung von Bethulien*, u kome je na satiričan način bila predstavljena lokalna situacija, je prema pomenutom izvoru bio najuspešiji. Posle njega, je kao drugi čin, izveden balet nazvan *Der Traum des Holofernes*, koji je, prema lokalnoj štampi, bio dobra šala i takođe bio uspešan. U ovom baletu su se muškarci pojavili na sceni u ženskim kostimima, glumili balerine, skakali, vrteli se i zasmejavali publiku. Treći čin je, izgleda, bio problematičan, jer je, po mišljenju kritičara, bio suviše slobodan, te on preporučuje da bi ga trebalo zaboraviti. Ova dobro posećena predstava trajala je do dvadeset i tri časa, a dobro raspoloženo društvo je zabavu nastavilo u kafanama.

Početak nove godine (7. januara 1870), u prostoru Ceovog pozorišta, Diletanti su organizovali igranku, takozvani Tanzkränzchen, kako se to tada nazivalo. Ovo je bila još jedna u nizu aktivnosti Diletantskog pozorišnog društva, koja nije direktno bila vezana za pozorište, ali je okupljala ljude koji su se inače kretali u pozorišnim krugovima i bavili aktivnostima vezanim za njega, a bila je i organizovana u tom prostoru.¹¹¹

U toku ove godine se u lokalnoj štampi sve češće pominje problem stalnog pozorišta u Vršcu i o njemu promišlja. Tako *Werschetter Gebirgsbote* broj 17, od 24. aprila 1870. godine, donosi neku vrstu rasprave o pomenutom problemu, u kojoj se sagledavaju njegovi različiti aspekti i mogućnosti da se on reši. Tu se priznaje da Ceovo, kako su ga protivnici sa podsmehom nazivali, Ambar-pozorište, možda nije na nekom zavidnom nivou i da bi drugačija zgrada, zidana baš u tu svrhu, svakako, bila prikladnija i elitnija za

¹¹⁰ Werschetter Gebirgsbote Nr. 2 od 9. januara 1870., Vršac, 1870., bez strane.

¹¹¹ Werschetter Gebirgsbote Nr. 1 od 2. januara 1870., Vršac, 1870., bez strane.

pozorište, ali se isto tako pominje da akcionarsko društvo, koje je tada, izgleda, takođe, bilo u igri, nije baš realna predstava na tom planu. Referent podseća da akcionari grade da bi zaradili, a pozorište nije takva ustanova, a ono ne bi ni trebalo da podleže pritiscima finasijera, već treba da bude hram umetnosti.

Iz datog pregleda aktivnosti vršakih nemačkih Diletanata vidi se da su oni od 1863. godine redovno sa priličnim, moglo bi se slobodno reći i sa velikim, uspehom izvodili pozorišne predstave, razvijajući se iz sezone u sezonu, organizujući, čak, i pretplatne cikluse, premijere i operete u maniru pravih pozorišta. Izgleda da je ovakav uspeh Diletantskog društva na neki način zaveo zaljubljenika u pozorište i entuzijastu Karla Cea, koji je od samog početka učestvovao u organizovanju i izvođenju ovih predstava, te je on, najpre obezbedio prostor, koji je, zatim, nekoliko puta preuređivao, da bi se kasnije odvažio i da u njemu osnuje prvo stalno pozorište u gradu.

Pored najistaknutijeg, Karla Ce, koji je kasnije gradu ponudio i prvo stalno profesionalno pozorište, među vršačkim diletantima bilo je još puno predstavnika vršačke elite, koji, međutim, nisu želeli da im se ime nađe u štampi, pa su u novinskim kritikama navođeni samo inicijalima, odnosno pominjani kao anonimni sugrađani, autori tekstova za pozorišne predstave. Neki od njih su, ipak, bili dovoljno ambiciozni da se vršačkoj publici predstave imenom i prezimenom. Ovdje pored Karl Cea treba pomenuti Franca Elinga [Franz Ehling] autora rodoljubive istorijske lokalne tragedije pod naslovom Flora von Werschetz, u kojoj obrađuje motiv poznate legende o lepoj Flori predstavljajući u njoj borbu između ljubavi i obaveze nasuprot starijoj varijanti koja po Grubačiću¹¹² parafrazira motiv Romea i Julije. Prema istom autoru Franc Eling je izabrao junakinju koja je kao „fizičko“ biće trebalo da zapali strast i dovede do opšte duboke dirnutosti.

Iz navedenih primera može se donekle steći slika kulturnog života vršačke elite pre svega sredinom i u drugoj polovini 19. veka, koju je pozorišna scena privlačila kao magnet, ali koja je i težila da se i sama na neki način ostvari i da pored uloge konzumenta preuzme i aktivnije uloge autora i izvođača. U tesnoj vezi sa pozorišnim i književnim životom u gradu, kome je posvećen ovaj rad, bio je i muzički, koji je, takođe, pružao mogućnosti za lično ostvarivanje i koji je gotovo nemoguće strogo odvojiti od prethodna dva pomenuta, budući da je muzika predstavljala sastavni deo velikog broja pomenutih pozorišnih predstava. Ipak, da bi se potpunije osvetlio život vršačke elite u 19. veku bilo bi potrebno nastaviti istraživanje i

¹¹² Das 2. Dialog Symposium vom 14. bis 16. April 2000 im Haus der Heimat, Wien, 2000, str. 63.

posvetiti se detaljnije i drugim segmentima kulturnog, ali i ekonomskog i političkog života u gradu, što bi, verovatno, dovelo do sasvim novih saznanja i uglova posmatranja, kojima bi se valjalo posvetiti.

Aleksandra Gojkov – Rajić, MA

Teacher Training Faculty

Belgrade

Vrsac Theatre – a Magnet for Cultural Elite of Vrsac

Theatre plays used to attract significantly more audience in the 19th century than today. They were especially interesting for educated class, who not only regularly visited the theatre, but also considered it their obligation to engage in the field, helping the realization of plays, both financially and organizationally, and directly involving in their performance and creating new theatre plays. Evidence for this can be found in biographies of a number of successful and famous authors of the time. The situation was similar in Vrsac, where interested citizens used to gather around travelling troops, sometimes even acting with them or writing the plays performed by the troops. Arising out of such an interest so called Amateur theatre society was created consisting of Vrsac volunteers who used to perform theatre plays in winter months. It was inherited by the Town Theatre of Vrsac with Karl Ce leading it. Some of the Vrsac authors preferred to stay anonymous, and track of them is lost, while the mentioned Karl Ce and Franz Eling left a number of plays behind them. Historical view on cultural elite of Vrsac is a base for parallelism with the present.

Key words: Vrsac theatre, Town Theatre, Karl Ce, Franz Eling, cultural elite.

